

ALICJA MACHETA, *30 lat minęło... Historia powstania oraz działalności Sekcji Historycznej Polskiego Towarzystwa Anestezjologii i Intensywnej Terapii w latach 1986-2020*. Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2021, ss.109+1 nlb, ilustr., indeks. ISBN 978-83-8138-371-4.

Z bibliograficznego obowiązku wymienić należy opracowanie stanowiące kronikarski zapis działalności Sekcji Historycznej PTAiIT. Autorka zadedykowała swoją pracę pamięci wybitnego krakowskiego anestezjologa, profesora Mariana Kusia (1931-2010), który był pierwszym przewodniczącym tej powstałej w dniu 16 września 1986 r. Sekcji, a zatem minęło trochę więcej niż 30 lat... Jego zwięzły życiorys poprzedza właściwą część kronikarską, omawiającą kolejno działalność naukowo-dydaktyczną, organizowane sympozja (warto zauważyć że pierwsze z nich, poświęcone historii anestezjologii w Polsce odbyło się kilka miesięcy przed formalnym powstaniem Sekcji Historycznej), konferencje i sesje naukowe, okolicznościowe wykłady, udział w zjazdach naukowych. Niezwykle istotne dla każdego historyka – nie tylko medycyny – jest przedstawienie tematyki prezentowanych na nich prac, wystąpień i wykładów wraz z podaniem nazwisk prelegentów. Równie ważne jest przypomnienie publikacji książkowych dotyczących dziejów polskiej anestezjologii, których autorami byli członkowie Sekcji Historycznej. Wymieniono także składy osobowe kolejnych zarządów Sekcji oraz listę jej członków. Pracę uzupełniają barwne ilustracje oraz obszerny wykaz piśmiennictwa i indeks osobowy.

Należy wyrazić wielkie uznanie dla Autorki za podjęty temat i sposób jego opracowania. Analogiczne przedsięwzięcia bywają niekompletne, najczęściej z powodu luk w nieodpowiednio przechowywanych materiałach archiwalnych. Tego mankamentu – jak można przypuszczać – udało się uniknąć.

Tylko jedna uwaga krytyczna: niepoprawne jest rozpoczynanie życiorysu od wymieniania tytułu i stopnia naukowego („Prof. dr hab. n. med.” – s. 19). Wystarczy podanie imienia i nazwiska. Osiągnięte tytuły, stopnie naukowe i godności – nawet w odniesieniu do jednostek najwybitniejszych – to kwestia nieprzewidywalnej w dniu narodzin przyszłości.

Włodzimierz Witczak

PRZEMYSŁAW DYMEK, *7 Batalion Sanitarny. Kadra Zapasowa 7 Szpitala Okręgowego*. (Seria *Zarys historii wojennej pułków polskich w kampanii wrześniowej*, zeszyt 220). Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 2021, ss.27+1 nlb., ilustr. ISBN 978-83-66508-14-9

Omawiana publikacja stanowi zwięzłe opracowanie dziejów 7 Batalionu Sanitarnego i Kadry Zapasowej 7 Szpitala Okręgowego w Poznaniu (DOK Nr VII) w okresie międzywojennym i podczas wojny obronnej 1939 r. Jest ona cennym – i pierwszym tego rodza-

ju przyczynkiem do historii polskiej wojskowej służby zdrowia, wciąż oczekującej na swoje monograficzne przedstawienie. Autor wykorzystał materiały archiwalne, źródła drukowane oraz już istniejące artykuły i opracowania.

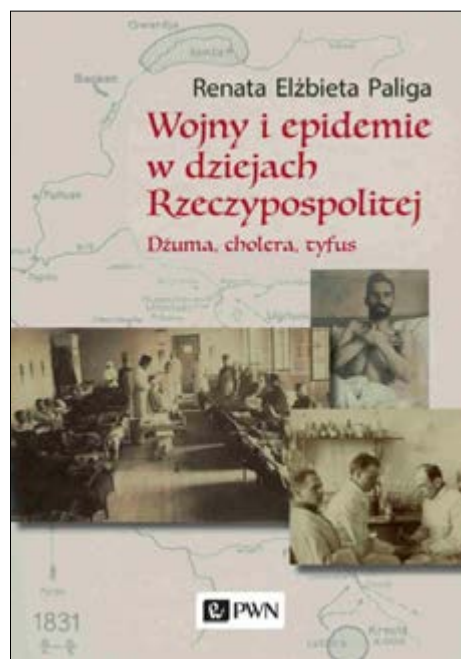
Autor nie ustrzegł się jednak od nieścisłości i uchybień (dotyczących głównie personaliów), których wskazanie pozostaje prawem i obowiązkiem recenzenta. W listopadzie 1918 r. Ireneusz Wierzejewski nie był jeszcze generałem; otrzymał tę nominację od Naczelnej Rady Ludowej w maju 1919 r. W kilku miejscach sprostowania wymagają błędnie zapisane nazwiska: komendantem 701. Polowej Pracowni Dentystycznej był por. lek. dent. Józef Jarząb (nie Jastrząb). Komendantem 702. Szpitala Wojennego był mjr dr Stanisław van der Coghen (nie Goghen). Dowódcą plutonu sanitarnego w 701. Kompanii Sanitarnej był ppor. lek. Jarosław Śluzar (nie Stanisław). Funkcję aptekarza 703. Szpitala Polowego pełnił ppor. farm. Henryk Umbreit (nie Umbert). Ppor. dr Alchimowicz miał na imię Konstanty, ppor. lek. Rymkiewicz – Zygmunt, a ppor. farm. Andrzejewski – Jan.

Do bibliografii dodać można tekst Wiesława Piórka *Szpitala polowe Armii Poznań* („Służba Zdrowia” 37(2018), 14 IX 1976, s. 6). Pracę Jerzego Durkalca, Kazimierza Janickiego i Jana Hasika o służbie zdrowia Armii „Poznań” w wojnie obronnej 1939 r. obciążają liczne błędy dotyczące personaliów (wypadało na ten fakt zwrócić uwagę). Z kolei wspomnieniowe teksty Alfreda Reysnera i Stanisława Waliszewskiego o 702. Szpitalu Polowym powinny zostać potraktowane jako źródła drukowane, a nie artykuły i opracowania.¹

Niepoprawny jest podpis pod ilustracją na 4 stronie okładki: skoro przedstawia ona fragment pocztówki z 1916 r., to winien on brzmieć „Fort Rauch (od 1923 r. Fort Marcinkowskiego)”. Notabene w literaturze można spotkać również rok 1920 jako datę nadania patronatu.

Pomimo wskazanych nieścisłości praca zapewne okaże się przydatna historykom polskiej wojskowej służby zdrowia, zainteresuje także miłośników militariów, a dalsza penetracja archiwaliów, materiałów pamiątkarskich i istniejących opracowań powinna przynieść dalsze szczegóły i uzupełnienia (m.in. do identyfikacji pozostaje postać i imię ppor. lek. Grandkowskiego).

Włodzimierz Witczak

RENATA ELŻBIETA PALIGA, *Wojny i epidemie w dziejach Rzeczypospolitej. Dżuma, cholera, tyfus*. Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2022, ss.181+3 nlb., ilustr. ISBN 978-83-01-22089-1.

Pandemia wirusa SARS-CoV-2 stała się czynnikiem inspirującym edycje co najmniej kilkudziesięciu tytułów książkowych (w języku polskim) – bardzo różnej wartości – traktujących o chorobach zakaźnych i ich wpływie na historię społeczeństw i państw, a także na współczesne życie codzienne. Omawiana książka jest dobrym przykładem rzetelnego opracowania tych kwestii, choć ograniczonego tylko do wybranych zagadnień, co zresztą zostało zaznaczone w tytule i powtórzone we wstępie – przedstawienie epidemii trzech chorób zakaźnych: dżumy, cholery i duru plamistego (w tytule użyto terminu „tyfus”). W pierwszym rozdziale omówiono wzajemne zależności między wojnami a występowaniem epidemii różnych chorób zakaźnych, od czasów starożytnych do pierwszej wojny światowej. Rozdział drugi poświęcono epidemii dżumy w epoce stanisławowskiej i rozważaniom wpływu tego zjawiska na rozbiory i upadek Rzeczypospolitej. Wypada podkreślić, iż dżuma była tylko jedną (i to raczej drugorzędną) przyczyną tego upadku. Doprowadziły do niego fatalne warunki geopolityczne, spóźnione usiłowania naprawy Rzeczypospolitej i niemożność skutecznego przeciwstawienia się interesom ościennych mocarstw. W rozdziale trzecim omówiono epidemię cholery podczas powstania listopadowego. Zagadnie-

¹ Autor powyższej recenzji był reedytorem wspomnień Reysnera i edytorem wspomnień Waliszewskiego.

nia te były już od XIX wieku przedmiotem licznych opracowań, i to nie wyłącznie autorów polskich. Trzeba przypomnieć, iż pisali na ten temat także cudzoziemcy, zwłaszcza lekarze francuscy i niemieccy, którzy przybyli do Królestwa Polskiego w celu zwalczania tej choroby. Rozdział czwarty traktuje o durze plamistym w pierwszych latach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Był to problem niezmierniej wagi w sytuacji tworzenia struktur opieki zdrowotnej odradzającego się państwa, niedoboru personelu medycznego, wojennych zniszczeń i masowych migracji. Rozdział ostatni („Refleksje końcowe”) zawiera m.in. interesujące rozważania na temat zarządzania epidemiami i zależnością między wiedzą na temat czynników etiologicznych omawianych chorób a podejmowanymi – często wynikającymi wyłącznie z empirii – działaniami przeciwepidemicznymi. Dopelnieniem pracy jest aneks, w którym przedstawiono (z lekarskiego punktu widzenia) zwięzłe informacje na temat dżumy, cholery i duru wysypkowego. Tekst wzbogacony jest ośmioma barwnymi ilustracjami.

Obowiązek recenzenta nakazuje wskazanie dostrzeżonych nieścisłości. Niepoprawne jest użycie przymiotnika „aleksandryjskiej” w odniesieniu do armii Aleksandra Wielkiego (s. 15). Nie Dominik Larey, lecz Dominique Larrey (s. 30 – na tej stronie znalazły się dwie formy zapisu jego nazwiska). W kilku miejscach występują niepoprawne zapisy słów francuskich. Wojna północna (a dokładniej III wojna północna, zwana także wielką) toczyła się w latach 1700-1721 (nie 1705-1713 – s. 37). Nie można zgodzić się ze stwierdzeniem, iż król Stanisław August „lubił wszelkiej maści awanturników” (s. 41). Branicki był rodem hrabiowskim, nie książęcym (s. 41). Błędnie zapisano nazwisko odkrywcy przyczyn gorączki połogowej Semmelweisa („Sommelweis” – s. 70). W tytule pracy przytoczonej

w przypisie 24 (s. 75) i w bibliografii (s. 74) znalazł się rok 1930, zamiast 1830. Konsulem francuskim w Warszawie był Raymond Durand (nie „Durmont” – s. 91; na s. 69 i 163 nazwisko to podano poprawnie). Właściwa pisownia nazwiska francuskiego lekarza przybyłego do Królestwa Polskiego to Brierre de Boismont (nie „Bièrre” – s. 94-95). Zabawny lapsus językowy znalazł się na s.100 – „polucja” zamiast „solucja” (recte: roztwór) chlorku wapnia. Poprawna pisownia nazwiska polskiego historyka medycyny to Supady (nie „Supade” – s. 111). W literaturze funkcjonuje nazwa Rickettsia prowazekii (nie „provazeki” – s. 113).

Powyższe uwagi nie wpływają na pozytywną ocenę interesującej pracy i w jej następnym wydaniu mogą być bez trudu usunięte. Można jeszcze wskazać, iż wiele interesujących szczegółów dotyczących epidemii cholery w czasie powstania listopadowego wydobyć można z obfitej literatury pamiątkarskiej (vide np. Jan Bartkowski *Wspomnienia z powstania 1831 r. i pierwszych lat emigracji*, Kraków 1966). Warto sięgnąć także do książki Jana Kracika *Staropolskie postawy wobec zarazy*, wyd. 2 uzup., Kraków 2012, oraz obszernego artykułu Marka Zielińskiego *Pogranicze dwóch epidemii: dżuma i cholery (XVIII-XIX w.) – próba porównania w pracy zbiorowej *Dawna medycyna i weterynaria militarna*, Chełmno 2009, s. 541-571. Na uwagę, zwłaszcza z racji wykazu literatury, zasługuje także artykuł, którego autorem jest Henri Ducoulombier *Laigle et le pou: le typhus dans la Grande Armée*, „Histoire des Sciences Médicales” T.XLVIII, nr 3, 2014, s. 351-360.*

We wstępie znalazła się informacja, iż jest to pierwsza książka z cyklu „Wojny i epidemie”. Oby ta zapowiedź Autorki została zrealizowana z równym powodzeniem.

Włodzimierz Witczak